

2. Искусственный интеллект [Электронный ресурс] / «Wikipedia» - Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Искусственный_интеллект (дата обращения: 20.03.2019).

3. История искусственного интеллекта [Электронный ресурс] / «Livejournal» - Режим доступа: <https://it-region.livejournal.com/2614808.html>

4. Оценка влияния искусственного интеллекта на экономику [Электронный ресурс] / «Фонд Росконгресс» - Режим доступа: <https://roscongress.org/materials/otsenka-vliyaniya-iskusstvennogo-intellekta-na-ekonomiku/>

5. Вывод аналитиков: к 2025 году жизнью будет управлять искусственный интеллект [Электронный ресурс] / «Digital.report» - Режим доступа: <https://digital.report/vyivodyi-analitikov-k-2025-godu-zhiznyu-budet-upravlyat-iskusstvennyiy-intellekt/>.

FTAХА 06.75

¹Ш.А.Жұмаділла, ²С.С.Ыдырыс

С.С.Ыдырыс – д.э.н., профессор

¹Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан қ, Қазақстан; E-mail: sholpan.jan94@mail.ru

²Халықаралық туризм және меймандостық университеті,

Түркістан қ., Қазақстан; e-mail: serikbay-s@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ТИІМДІЛІГІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қазақстанның мұнай-газ индустриясы ішкі және әлемдік нарықтарға маңызды әсер ететін экономиканың маңызды сектор. Оның ағымдағы қызметінің нәтижелері елдің төлем балансының ағымдағы шотының сальдосын қалыптастыруға өз жәрдемін тигізеді. Ұлттық валюта бағамының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін түйінді мәнге ие.

Газ экспортынан түсетін кірістер мұнай мен мұнай өнімдеріне ішкі және сыртқы сұранысты қанағаттандырудың, сондай-ақ бюджетке валюталық және салықтық түсімдерді генерациялаудың маңыздылығын қамтамасыз ете отырып, ел бюджетіне айтарлықтай әсер етеді. Бұдан басқа, газ секторы энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде және Қазақстандық саяси стратегияларды ілгерілетуде шешуші рөл атқарады.

Қазақстанда мұнай-газ секторының қызметін басқаратын ережелер мен шарттарды айқындайтын бірқатар заңдар мен нормативтік құжаттар қолданылады.

Мұнай-газ секторын реттейтін институционалдық құрылымға "Мұнай және газ туралы", "жер асты сулары және минералды ресурстар туралы", "экологиялық қауіпсіздік туралы" және т.б. сияқты негізгі заңдар кіреді. Заңнаманың қолданылуының егжей-тегжейін белгілейтін заңға тәуелді актілер де маңызды болып табылады.

Қазақстанның мұнай-газ секторындағы реттеудің тиімділігі мен ашықтығы инвестицияларды тартуда, саланың тұрақты дамуын қамтамасыз етуде және қауіпсіздік пен экологияның жоғары стандарттарын сақтауда маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыда мұнай-газ секторын басқаратын заңнамалар мен нормативтік актілерді одан әрі жетілдіру қазақстандық билік үшін басым міндет болып қала береді.

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы газ және газбен жабдықтау мәселелерін реттейтін құқықтық жүйе ел Конституциясында белгіленген қағидаттарға негізделеді және осы заңды қоса алғанда, заңнамалық актілерді, сондай-ақ Қазақстан Республикасының басқа да нормативтік-құқықтық құжаттарын қамтиды [1].

Қазақстанның мұнай-газ саласын мемлекеттік реттеудің тиімділігін және орнықтылығын арттыру үшін экономиканы әртараптандыруға, реттеуші органы жақсартуға, қазіргі заманғы технологияларды енгізуге, экологиялық стандарттарды жетілдіруге, кадрлардың біліктілігін арттыруға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске ықпал ететін құрылымдық реформалар жүргізу қажет.

Қазақстанның мұнай-газ индустриясын дамытудың стратегиялық жоспарының негізгі элементтерінің бірі ірі жобаларды перспективалы кен орындарын іске қосу арқылы табиғи газ өндіру көлемін ұлғайту болып табылады. 2023 жылы Анабай кен орнынан алғашқы газ көлемін табысты өндіруді (шамамен 6.5 млн м3) және Қызылорда облысындағы Ақсай -Южный кен орнынан (жылына 100 млн м3 газ) өндіру мен жеткізуді бастауды қоса алғанда, айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді.

Сондай-ақ, Шығыс Өріктау мұнай-газ кен орындары (2024 жылдан бастап жылына шамамен 9 млн м3 газдың күтілетін көлемі) және Рожковское (жылына шамамен 1 млрд м3 газ) өнеркәсіптік пайдалануға берілді. Жаңа кен орындары табылды, бірақ әртүрлі себептермен, соның ішінде жеткіліксіз қорлар, төмен экономикалық орындылық, тиімсіз газ құрамы, төмен өнімділік және басқа себептермен сәтті игерілмеді.

Ағымдағы жылы мұнай саласындағы жағдай түзетіле бастады. Биылғы жылдың алғашқы бес айында Қазақстанда мұнай өндіру 2.5%-ға өсті. Ағымдағы жылдың қаңтар-мамыр айларында газ конденсатын қоса алғанда, 38.1 млн тонна мұнай өндірілді. Өндіру көлемі одан да жоғары болуы мүмкін, алайда еліміздегі барлық мұнайдың жартысы өндірілетін Теңіз және Қашаған сияқты ірі кен орнында мұнай өндірудің уақытша төмендеуіне техникалық қиындықтар әсер етті.

Қазақстанда мұнай өндірудің шыңы 2019 жылы 90.6 млн. т. тіркелді, алайда пандемияның, ОПЕК+ квоталарының, елдің ірі кен орындарындағы жөндеу мен авариялардың ықпалына байланысты 2020-2022 жылдары мұнай өндіру жылына 86 млн. т. төмен деңгейге дейін төмендеді. Ал өткен жылы 84.2 млн. т. дейін қысқарды. 2017 жылдан бастап соңғы мәліметтер бойынша Қазақстанда 100-ге жуық мұнай-газ өндіруші кәсіпорындар 295 мұнай кен орнын игеруде.

1-кесте Ірі жобаларда газ өндіру және айдау көлемі, млрд м3

Атауы	млрд.м3	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Теңіз	өндіру	14,7	14,7	15,1	14,9	18,0	21,7
	айдау үлесі	3,1(21%)	3,3 (22%)	3,3 (22%)	3,5 (24%)	6,4 (35%)	10 (46%)
Қарашығанақ	өндіру	20,2	18,3	22,3	23,3	24,4	25,1
	айдау үлесі	10,4(51%)	9,9(54%)	12,7 (57%)	13,5 (58%)	14,3 (59%)	16,1 (64%)
Қашаған	өндіру	9,2	9,4	9,4	9,4	12,5	12,2
	айдау үлесі	3,8(42%)	4,4 (46%)	4,1 (43%)	4,4 (46%)	5,4 (43%)	5,1 (42%)
Барлығы ірі жобалардан	өндіру	44,1	42,4	46,8	47,7	54,9	59
	айдау үлесі	17,2(39%)	17,6 (41%)	20 (43%)	21,3 (45%)	26,1 (48)	31,3 (53%)

Дереккөз: автор дереккөз негізінде құрастырған [2]

Қазақстан Республикасының Энергетика министрлігінің болжамына сәйкес сұйық көмірсутектерді өндірудің жалпы көлемі 80-90 млн тоннаны құрауы мүмкін, ал бастапқыда мұнай өндіру 92.6 млн тоннаны құрайды деп күтілген болатын, бірақ кейіннен бұл болжам бюджетке салынған 90.5 млн тоннаға дейін түзетілді. Алайда, әлемнің дамыған елдеріндегі сұраныстың төмендеу жағдайын ескере отырып, қытай экономикасының болашағы туралы алаңдаушылықпен қатар, өндіріс болжамдары сәйкесінше өзгеріске ұшырады.

Мұнай мен газ өндіруді ҚМГ операциялық активтері, сондай-ақ ҚМГ қатысу үлесі бар, бірақ өндірістік процеске тартылмаған мегажобалар жүзеге асырады. ҚМГ Мұнай және конденсат өндіру бойынша Қазақстандағы ең ірі үш жобаға — "Теңіз", "Қашаған" және "Қарашығанақ" — тиісінше 20 %, 16,88% және 10% үлестерімен қатысады.

2023 жылы өндірілген барлық газдың шамамен 41% - ы тазарту процесінен өтеді және коммерциялық газ ретінде қолданылады. Тазартылмаған газдың қалған бөлігі әртүрлі бағыттар бойынша қолданылады: шамамен 35% - ы сұйық көмірсутектердің қысымын ұстап тұру және пайдалану үшін кері айдауға жіберіледі, шамамен 12% - ы электр энергиясын және жер қойнауын пайдаланушылардың басқа да технологиялық қажеттіліктерін өндіру үшін пайдаланылады. Газ қалдығы қайта өңделеді [2].

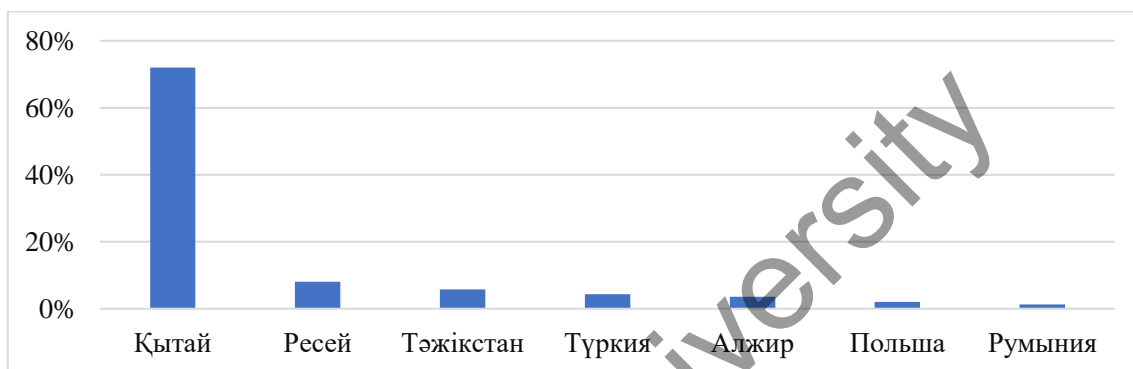
2020 жылы экспорттың ең көп көлемі тіркелді, бұл мұнайдың жоғары бағасына немесе әлемдік нарықтардағы сұраныстың артуына байланысты туындады.

Дегенмен, 2021 жылдан бастап экспорт айтарлықтай төмендеді және бұл үрдіс 2023 жылға дейін жалғасты. Мұндай құлдырау энергияға әлемдік сұраныстың төмендеуі, экономикалық немесе саяси Санкциялар немесе ресурстарды өндіру мен тасымалдаудағы ішкі проблемалар сияқты бірқатар факторларға байланысты болуы мүмкін.

Импорт 2019 жылдан 2022 жылға дейін біртіндеп төмендеді, бұл импортталатын мұнай өнімдеріне қажеттіліктің төмендеуін немесе ішкі өндірістік инфрақұрылымның жақсарғанын көрсетті. 2023 жылы импорттың 2022 жылмен салыстырғанда шамалы өсуі байқалады, бұл ішкі сұраныстың өсуі немесе логистикалық жеткізу тізбегінің өзгеруі сияқты уақытша факторларға байланысты туындаған шара.

Экспорт пен импорт көлемінің төмендеуі covid-19 пандемиясы сияқты жаһандық дағдарыстарға байланысты болды. Бұл әлемдік энергияға сұраныстың күрт төмендеуіне және нарықтардағы тұрақсыздыққа әкелді. Бұл сонымен қатар көптеген елдердің жаңартылатын энергия көздеріне ауысуының салдары болуы да мүмкін. Өйткені мұндай құбылыс көмірсутектерге деген сұранысты азайтты.

2022 және 2023 жылдары экспорт та, импорт та салыстырмалы түрде төмен деңгейде тұрақтанды. Бұл сыртқы экономикалық жағдайдың тұрақтануын, мұнай-газ саласының жаңа жағдайларға бейімделуін немесе энергия тасымалдаушылардың экспорты мен импортына қатысты елдің стратегиясының өзгергенін білдірді. 4-суретте мұнай-газ өнімі экспортының негізгі бағыттары көрсетілген.

1– сурет. Мұнай-газ өнімі экспортының негізгі бағыттары

2023 жылы Қазақстаннан тауарлар экспортының негізгі бағыттары Қытайға қарай ағылды. Бұл жағдай экспорттың жалпы көлемінің 72% үлесімен көшбасшылық позициясын иеленеді. Бұл 1,48 миллиард АҚШ долларын құрады. Қытайдағы қазақстандық газға деген жоғары сұраныс елдің қуатты өнеркәсіптік базасына, энергия тұтынудың қарқынды өсуіне және көміртегі ізін азайту саясатына байланысты, бұл экологиялық таза отын көздерін пайдалануды ынталандырды.

Тәжікстан Қазақстанның мұнай-газ экспорты бағыттары арасында 5,78% үлесімен және көлемі 118 миллион АҚШ долларымен үшінші орынды иеленді. Тәжікстаннан кейін 4,36% үлесі және 89 миллион АҚШ доллары көлеміндегі Түркия және 3,57% (73 миллион АҚШ доллары) үлесі бар Алжир кіреді. Бұл елдер қазақстандық газды сатып алу көлемін ұлғайтуды жалғастыруда. Бұл экспорт географиясының кеңеюін және Қазақстанның сыртқы экономикалық байланыстарының ертартаптандырылуын айғақтайды.

Экспорттың басқа, онша маңызды емес бағыттарына 1,99% үлесі бар Польша (40 миллион АҚШ доллары), Румыния (1,25%, 25 миллион АҚШ доллары), Болгария (17,8 миллион АҚШ доллары), Ауғанстан (12,8 миллион АҚШ доллары) және Украина (12,2 миллион АҚШ доллары) кіреді. Бұл елдер де Қазақстанның экспорттық стратегиясында маңызды рөл атқарады, өнімнің тұрақты өткізілуін қамтамасыз етеді және халықаралық сауда қатынастарын нығайтуға ықпал етеді.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасы ел экономикасының негізгі секторларының бірі болып табылатын мұнай-газ саласын дамыту мен жаңғырту үшін елеулі күш-жігер жұмсауда. Осыны ескере отырып, осы сегменттегі мемлекеттік реттеудің қазіргі жағдайы мен тиімділігін бағалауға ерекше назар аударылады. Мұндай бағалаудың орталық міндеті-ағымдағы реттеу тетіктерінің күшті және әлсіз жақтарын анықтау, сондай-ақ оларды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу[3].

Бүгінгі таңда Қазақстанда мұнай-газ саласын мемлекеттік реттеу Нормативтік-құқықтық актілер, лицензиялау, салық салу және мұнай-газ кәсіпорындары қызметінің мониторингі кешені арқылы жүзеге асырылады. Негізгі мақсат-саланың тұрақты дамуын қамтамасыз ету, экологиялық жүктемені азайту және инвестициялық тартымдылықты арттыру. Бұл тұрғыда мемлекеттік мүдделер мен жеке бизнесті үйлестіруді қамтамасыз ететін "ҚазМұнайГаз" ұлттық мұнай-газ компаниясы маңызды рөл атқарады.

Мемлекеттік реттеудің тиімділігін мұнай мен газды өндіру және экспорттау деңгейі, тартылған инвестициялардың көлемі, сондай-ақ көмірсутектерді өндіру мен өңдеуде инновациялық технологияларды іске асыру дәрежесі сияқты бірнеше түйінді параметрлер бойынша бағалауға болады. Алайда, оң тенденцияларға қарамастан, инфрақұрылымды жақсарту, энергия балансын әртараптандыру және экологиялық қауіпсіздік шараларын күшейту қажеттілігін қоса алғанда, белгілі бір қиындықтар бар.

Салада полиэтилен, метанол, терефтал қышқылы, полиэтилентерефталат, бутадиең және каучук өндіру бойынша бірқатар ірі жобалар іске асырылуда. Іске асырылып жатқан мұнай-газ-химия жобаларында жетекші әлемдік көшбасшылардың технологиялары, оның ішінде Цифрлық технологиялар қолданылады.

Қазақстан Республикасының отын-энергетика кешенін дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес мұнай-газ-химия өнімдерін өндіру көлемі 2026 жылға қарай 1,2 млн тоннаны құрайды деп күтілуде.

Бұдан басқа, мұнай-газ-химия жобаларының инвестициялық тартымдылығын арттыру мақсатында Қазақстан Республикасының Энергетика министрлігі ҚМГ-мен бірлесіп, бір құжат қағидаты бойынша мұнай-газ-химия өнімдерін өндіру жөніндегі жобалар үшін инвестициялар туралы арнайы келісім тетігін енгізу бойынша заңнамалық түзетулер әзірледі. Оларды Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік және Салық кодекстері деңгейінде бекіту жоспарланып отыр. Әзірленген түзетулер 25 жыл мерзімге салық преференцияларын беруді көздейді.

Мұнай-газ-химия өнімдерін өндіру жөніндегі жобалар үшін инвестициялар туралы келісімнің негізгі айырмашылығы, оны жасасу кезінде үкімет жобаның қаржы-экономикалық көрсеткіштерін бағалау нәтижелері бойынша мемлекеттік қолдаудың жеке шараларын айқындай алады. Бұл ретте қажетті преференциялар жобаның өтелу мерзіміне берілетін болады.

Қазақстан Республикасының мұнай-газ саласының экономикалық дамуын мемлекеттік реттеудің жай-күйі мен тиімділігін бағалау бойынша неғұрлым нақты және нақты ұсыныстар әзірлеу үшін мынадай аспектілерді ескеру қажет:

1. Салық режимін бағалау. Мұнайдың әлемдік бағасының ауытқуына байланысты Мұнай-газ компаниялары үшін прогрессивті салық салу шкаласын енгізу. Бағаның өсу кезеңінде салық ставкасы көтерілуі мүмкін, бірақ төмендеген кезде уақытша салық демалысы немесе бизнесті қолдау үшін төмендетілген ставкалар беріледі. Бұл компаниялар үшін экономикалық тәуекелдерді барынша азайтуға және бюджетке түсетін салық түсімдерінің тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді.

2. Лицензиялауды жаңарту және жеңілдету. Мұнай-газ саласында лицензиялар мен рұқсаттарды басқаруға арналған цифрлық платформаны енгізу. Бұл платформа мемлекет пен бизнестің өзара әрекеттесуінің барлық деңгейлерін біріктіруі керек, соның ішінде лицензияларға өтініш беру, оларды ұзарту, рұқсат алу және заң талаптарына сәйкестігін бақылау.

3. Инвестициялық ынталандыру. Шетелдік инвесторларды тарту үшін Қазақстанның стратегиялық маңызды мұнай-газ өңірлерінде ерекше салықтық және кедендік жеңілдіктермен арнайы экономикалық аймақтар (АЭА) құру. Бұл капитал ағынын арттыруға және мұнай-газ инфрақұрылымын дамытуға, соның ішінде қайта өңдеу зауыттарын салуға және логистикалық тізбектерді жаңғыртуға көмектеседі.

5. Жергілікті мазмұнды арттыру (жергілікті мазмұн). Мұнай-газ саласындағы жобаларды іске асыру кезінде жергілікті жеткізушілер мен мердігерлердің үлесін ұлғайту жөніндегі талаптарды қатаңдату. Бұл жергілікті компаниялардың дамуын ынталандыруға, қазақстандық мамандардың біліктілігін арттыруға және қосымша жұмыс орындарын құруға көмектеседі.

6. Экологиялық талаптар. Шығарындыларды азайту үшін жабдықты міндетті түрде жаңғырта отырып, мұнай-газ саласындағы компаниялар үшін экологиялық стандарттарды қатаңдату. Мұнай-газ саласындағы кәсіпорындарда экологиялық жобаларды мемлекеттік бірлесіп қаржыландыру бағдарламасын қабылдау.

7. Адами капиталды дамыту. Өндіру мен қайта өңдеудің жаңа технологияларына, сондай-ақ үлкен деректерді басқаруға (big data) және процестерді автоматтандыруға баса назар аударып отырып, жергілікті мамандар үшін қайта даярлау мен біліктілікті арттырудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу.

Осылайша, зерттеу нәтижелері Қазақстанның мұнай-газ саласының тұрақты және бәсекеге қабілетті дамуын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік реттеуді жақсарту қажет екенін көрсетті. Салық жүйесін әлемдік бағаның өзгеруіне бейімдеу маңызды аспектілер болып табылады, бұл кірістерді

тұрақтандыруға және компаниялар үшін тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, цифрлық платформаларды енгізу арқылы лицензиялау рәсімдерін жеңілдету және ашықтықты арттыру маңызды мәнге ие, бұл инвесторлар үшін неғұрлым қолайлы жағдай жасайды. Сонымен қатар, инфрақұрылымды жаңарту және экологиялық стандарттарды енгізу тәуекелдерді азайту және саланың тиімділігін арттыру үшін маңызды. Адами капиталды дамыту және заманауи технологияларды енгізу Қазақстанның мұнай-газ секторының ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен тиімділігін жақсартуға ықпал ететін болады.

Ең алдымен, мұнай-газ саласы Қазақстан экономикасы үшін қажетті энергия көлемін қамтамасыз етеді. Газ-өнеркәсіп, көлік және тұрмыстық қажеттіліктерді қоса алғанда, әртүрлі секторларда қолданылатын негізгі энергия көздерінің бірі. Дамыған газ инфрақұрылымының және қолжетімді газ қорларының болуына қарай болып есептеледі. Қазақстан бүкіл халық пен кәсіпорындарды тұрақты және сенімді энергиямен жабдықтауды қамтамасыз ете алады. Сонымен қатар, газ саласы Қазақстан үшін маңызды экспорттық тауар болып табылады. Газдың бай қорының арқасында ел оны халықаралық нарықтарға белсенді түрде экспорттаушы болып табылады. Бұл экспорттық кірісті арттыруға және елдің экономикалық жағдайын нығайтуға ықпал етеді. Газ экспорты сонымен қатар шетелдік инвестицияларды тартуға және саладағы технологиялық прогресті дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, газ саласын дамыту өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсер етеді. Газ өндіруге және тасымалдауға байланысты жобалар іске қосылса жаңа жұмыс орындары ашылады. Елдің шалғай аудандарында инфрақұрылымды дамытуға ықпал етеді. Бұл жұмыссыздықты азайтуға және жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның мұнай-газ саласын мемлекеттік реттеудің негізгі аспектілері мен мәселелері қаралды, сондай-ақ оны жетілдіру бойынша нақты шаралар ұсынылды. Талдау саланың ел экономикасы үшін стратегиялық маңыздылығына қарамастан, салық саясатын, лицензиялауды және инвестициялық ынталандыруды қоса алғанда, реттеу жүйесін одан әрі жақсарту қажеттілігі бар екенін көрсетті. Салық салудың прогрессивті тәсілі, лицензияларды басқарудың цифрлық шешімдерін енгізу және арнайы экономикалық аймақтарды құру саланы нығайтуға және көбірек инвестиция тартуға ықпал етуі мүмкін.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері инфрақұрылымды дамытудың және жергілікті қамтуды арттырудың маңыздылығын көрсетеді, бұл жаңа жұмыс орындарын құруға және жергілікті компаниялардың дамуына әкелуі мүмкін. Экологиялық стандарттарды күшейту және заманауи технологияларды енгізу секторды тұрақты дамытуға бағытталған негізгі міндеттер болып қала береді.

Соңғы үш жылдағы шикі мұнай мен табиғи газды өндіру көрсеткіштері 2022 жылы өсуді және 2023 жылы шамалы төмендеуді көрсетеді. Бұл ішкі инфрақұрылымды жақсарту және заманауи технологияларды тарту арқылы қол жеткізуге болатын өндіріс көлемін тұрақтандыру үшін одан әрі күш салу қажеттілігін көрсетті.

Осылайша, ұсынылып отырған реформалар мен іс-шаралар Қазақстанның мұнай-газ саласын мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыруға және оның ұзақ мерзімді орнықтылығын қамтамасыз етуге бағытталған. Ұсынылған шараларды іске асыру өндіру мен экспорттың тұрақты деңгейін сақтап қана қоймай, инвестициялық ахуалды жақсартуға, экологиялық тәуекелдерді азайтуға және елдің әлемдік энергетикалық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 9 қаңтардағы № 532-IV Заңы. Газ және газбен жабдықтау туралы [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z12000005322>.
2. ҚР газ саласына шолу-ел газ тапшылығы жағдайына кіреді [Электрондық ресурс]. – URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/AC_gas.pdf
3. Парманова О. А. Қазақстанның мұнай-газ секторын одан әрі дамыту бағыттары international scientific review, № 9 (19), 2016. – 33-38 б.